

Övergång från skola till arbetsliv

Möjligheter och hinder för studerande i behov av särskilt stöd i 16 europeiska länder

Övergång från skola till arbetsliv

**Möjligheter och hinder för studerande i
behov av särskilt stöd i 16 europeiska
länder**

Sammanfattande rapport

Oktober 2002

Den här en sammanfattande rapport av studien "Övergång från skola till arbetsliv" som genomförts av European Agency for Development in Special Needs Education.

Utdrag ur rapporten är tillåtna under förutsättning att en tydlig källa anges.

Till projektet hör en internetbaserad databas "transition information database" med jämförande nationell information från de 16 länder som deltagit i studien liksom information på europeisk och internationell nivå www.european-agency.org

Rapporten finns i elektroniskt format med full tillgänglighet och på 13 olika språk.

ISBN 87-90591-62-3

Oktober 2002

European Agency for Development in Special Needs Education

Sekretariat:

Østre Stationsvej 33
DK-5000 Odense C
Danmark
Tel: +45 64 41 00 20
Fax: +45 64 41 23 03
secretariat@european-agency.org

Brysselkontor:

3, Avenue Palmerston
B- 1000 Brussels Belgium
Tel: +32 2 280 33 59
Fax: +32 2 280 17 88
brussels.office@european-agency.org

Web: www.european-agency.org

Rapporten är framställd i nära samarbete med:

Elisabetta BERNARDINI
Alexander BÖHM
Patrice BLOUGORN
Gunvor BOLLINGMO
Peter den BOER
Harrie van den BRAND
Maria Dolores CEBOLLADA
Danielle CHOUKART
Lesley DEE
Eyglo EYJÓLFSDÓTTIR
Jorun Buli HOLMBERG
Markku JAHNUKAINEN
Preben SIERSBAEK LARSEN
João de LIMA PINHEIRO
Claudia NIEDERMAIR
Håkan NORDIN
Leif THORSSON

Redaktör: Victoria SORIANO
European Agency for Development in Special Needs Education

FÖRORD	5
INLEDNING	6
1 TRANSITION - ÖVERGÅNG FRÅN SKOLA TILL ARBETSLIV	9
2 GENOMGÅNG AV TIDIGARE DOKUMENTATION INOM OMRÅDET	11
2.1 Huvudfrågor.....	13
3 EUROPEAN AGENCY'S ARBETE	17
4. VIKTIGA ASPEKTER OCH FAKTORER	20
4.1 Policy och praktik – förekomst och genomförande	20
4.2 Den studerandes roll - respekten för det personliga valet	22
4.3 Utvecklandet av en bra individuell utbildningsplan.....	24
4.4 Direkt deltagande och samarbete mellan alla inblandade parter.....	26
4.5 Nära samarbete mellan skola och arbetsmarknad.....	28
4.6 Övergången till arbetslivet - en lång process	30
5 SAMMANFATTNING AV RESULTAT	33
6 REKOMMENDATIONER	35
7 REFERENSER	41
European Agency's nationella arbetspartners och sakkunniga på området övergång från skola till arbetsliv.	43

FÖRORD

Jag vill uttrycka min stora tacksamhet till European Agency's nationella arbetspartners för deras stöd och samarbete samt till alla deltagare som inbjudit till besök på sina skolor och arbetsplatser, tagit fram dokumentation och bidragit i förberedelserna till detta dokument.

Jørgen Greve
Direktör

INLEDNING

Det finns ett stort behov av att titta närmare på de problem som uppkommer i samband med övergången från skola till arbetsliv för unga människor i behov av särskilt stöd. European Agency's medlemsländer valde därför att belysa området genom projektet "Övergång från skola till arbetsliv".

Det har varit viktigt att i det här dokumentet lyfta fram projektdeltagarnas direkta erfarenhet inom området. Över 60 praktiker från 16 länder har delat med sig av sina erfarenheter och bidragit med kritiska reflektioner om sitt dagliga arbete. Arbetet syftade till att på ett bättre sätt definiera befintliga problem samt att identifiera tillvägagångssätt för att förbättra metoderna.

I slutet av 1999 gjorde European Agency en genomgång och analys av den data och information som finns på europeisk och internationell nivå om yrkesträning och sysselsättningsfrågor för unga i behov av särskilt stöd. Denna genomgång blev en grund och ett ramverk för en analys av den nationella information som tillhandahölls av praktiker från 16 länder. Nationell information samlades in med anknytning till befintlig policy, genomförandet av övergången, problem och resultat.

Praktiker bidrog med information med anknytning till följande frågor:

- Tillgång till utbildning efter grundskolan för unga med funktionshinder;
- Förekomsten av planer för övergången från skola till arbetsliv;
- Arbetsmarknaden för människor med funktionshinder;
- Förekomsten av lagstiftning och politiska åtgärder för att underlätta övergången samt aktiviteter för att främja sysselsättning;
- Både kritiska och positiva faktorer i den nationella situationen.

För att göra den nationella informationen mer konkret valdes ett antal projekt ut för att analyseras. Projekten täckte gymnasieskolan, yrkesträning eller likartade utbildningssituationer för ungdomar i behov av någon typ av stöd.

Ingen särskild målgrupp valdes ut eftersom syftet var att ha en så bred bild av situationen i de olika länderna som möjligt med hänsyn till de prioriteringar som de olika länderna gjorde. Dessutom gjordes inga urval efter vilken typ av undervisning det gällde – specialskolor eller vanliga skolor. En kort beskrivning gjordes till varje projekt och täckte två områden:

- (a) Projektets innehåll, hur det fortlöpte och orsaker till detta;
- (b) Resultat.

Med denna information som bakgrund deltog projektdeltagarna i ett antal studiebesök och arbetsmöten i flera länder. Syftet var att identifiera likheter och olikheter i deras gemensamma erfarenheter. Detta gjorde det möjligt att lyfta fram vilka nyckelfrågor som skulle beaktas, förstärkas eller förändras. Resultaten av dessa studiebesök och arbetsmöten finns i projektets databas "Transition Database" www.european-agency.org

Huvudsyftet med det här dokumentet är att identifiera viktiga faktorer i övergångsprocessen, ge en generell analys av relevanta drag och vanliga hinder samt tillhandahålla en översikt över de metoder som har visat sig effektiva.

I den sista delen ges en rad rekommendationer som riktar sig till beslutsfattare och praktiker i syfte att förbättra övergångsprocessen.

En sammanfattning ges också av de viktigaste frågorna som projektdeltagarna diskuterat. Denna syftar till att så frön till eftertanke och framtida utveckling på både politisk och praktisk nivå.

Det är inte möjligt att i det här dokumentet ge en komplett bild av all information som samlats in under projektet. För mer specifik information om ett särskilt land eller ett särskilt område

---

hänvisas till projektets databas "Transition Database" på
European Agency's webbsida: www.european-agency.org

---

1 TRANSITION - ÖVERGÅNG FRÅN SKOLA TILL ARBETSLIV

Begreppet övergång från skola till arbete "Transition" återfinns i ett antal internationella dokument med något olika definitioner. Alla definitioner inkluderar dock tre huvudområden:

- 1) *Processen*– det förberedande arbetet och den tid som krävs för övergången;
- 2) *Övergången* – att gå från en utbildningsnivå eller livsskede till nästa;
- 3) *Förändring* – både vad gäller den personliga och professionella situationen.

The Salamanca Framework for Action (UNESCO 1994) slår fast *Unga människor i behov av särskilt stöd bör få hjälp till en effektiv övergång från skola till vuxenliv och arbete. Skolan bör ge dem stöd att bli ekonomiskt aktiva och ge dem de verktyg de behöver i vardagslivet, erbjuda träning av de förmågor som motsvarar de sociala och kommunikativa krav och förväntningar som vuxenlivet ställer (sid.34).*

"Transition" beskrivs i andra dokument, t.ex. Pellisé m.fl. (1996), som en pågående process av anpassning som involverar många olika delar. Det är en ständigt pågående process i en människas liv med några kritiska perioder såsom att börja förskolan eller att avsluta sina studier (sid. 4).

ILO (The International Labour Office) definierar "transition" som *En process av social orientering som innebär förändring i ens roll och status (t.ex. från student till praktikant, från praktikant till anställd och från beroende till självständighet) och som är en central del av integrationen i samhället. Övergången kräver förändrade relationer, rutiner och självbild. För att försäkra sig om en smidigare övergång från skola till arbetsliv behöver unga människor med funktionshinder utveckla mål och hitta den roll de vill spela i samhället (sid. 5 and 6).*

OECD (2000) menar att övergången till arbetslivet bara är en av flera övergångar som unga människor måste göra på vägen mot vuxenlivet. I ett livslångt perspektiv på studier är övergången från grundläggande studier, oavsett om det är gymnasiestudier eller högre utbildning, bara den första av många övergångar mellan arbete och studier som man är med om i sitt liv.

I The Labour Force Survey (EC, 2000) menar man att övergången från skola till arbetsliv inte är linjär - att lämna en utbildning följs inte nödvändigtvis av att påbörja ett arbete. Den sker gradvis och unga människor får uppleva utspridda perioder av studier och arbete.

Inom ramen för det arbete som European Agency utvecklat inom området framkommer att övergången till arbetslivet är en del av en lång och komplex process som täcker alla faser i en människas liv och som behöver hanteras på ett bra sätt. "Ett bra liv för alla" liksom "ett bra arbete för alla" är de ultimata målen för en framgångsrik och heltäckande övergångsprocess. Det stöd som ges, eller utbildningens organisation bör inte störa eller förhindra de framgångar som görs i en sådan process. Övergången från skola till arbetsliv bör innebära ett fortlöpande deltagande av eleven, familjens engagemang, samordning mellan de instanser som deltar i arbetet och ett nära samarbete med arbetsmarknaden. (European Agency, 2001).

2 GENOMGÅNG AV TIDIGARE DOKUMENTATION INOM OMRÅDET

Den första genomgången och analysen av befintlig information på europeisk och internationell nivå (publicerad mellan 1992 och 1999) tar upp ganska likartade frågeställningar:

- Hur kan människor i behov av särskilt stöd förbereda sig för vuxenlivet och att bli delaktiga samhällsmedlemmar (Pericas m.fl. 1999);
- Hur kan vi försäkra att människor med funktionshinder får tillgång till lämpliga utbildningsmöjligheter genom livet för att leva ett så självständigt liv som möjligt (Lauth m.fl. 1996);
- Hur kan andelen unga som lämnar grundläggande utbildning utan tillräckliga kunskaper reduceras (Joint Employment Report, 1998).

En noggrann genomgång av dokument från både utbildnings- och arbetslivsområdet visar att en del problemområden som lyfts fram i dokumenten är jämförbara. De kan formuleras utifrån olika perspektiv, men kan också beskrivas som två sidor av samma mynt. De understryker det nära sambandet mellan utbildnings- och arbetsmarknadsområdena. Kritiska områden har en intern påverkan inom ett område, men också en extern påverkan på det andra området.

Den följande tabblån sammanfattar, var sektor för sig, de problemområden som lyfts fram i nästan alla dokument med korta förklarande referenser.

<u>Utbildning</u>	<u>Sysselsättning</u>
<ul style="list-style-type: none"> • Hög andel avhopp: <p>En stor andel elever påbörjar vidare utbildning, men en del av dem avslutar aldrig studierna. Även om den data som finns inte är tillräckligt precis för att kunna dra säkra slutsatser, kan man</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Stor arbetslöshet: <p>Människor med funktionshinder är på missgynnade arbetsmarknaden. Arbetslösheten bland människor med</p>

<p>påstå att ett stort antal studenter i behov av särskilt stöd inte lyckas med de utbildningar de påbörjar (OECD, 1997).</p>	<p>funktionshinder är två till tre gånger högre än för människor utan funktionshinder (ILO, 1998).</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Litet utbud av utbildning och praktik: <p>Europiska siffror stöder argumentet att människor med funktionshinder har svårt att få arbete, inte på grund av att funktionshindret gör dem oförmögna att arbeta utan därför att tillgången till utbildning och praktik är för liten (ILO, 1998).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Svårigheter att få arbete: <p>Människor med funktionshinder har vanligtvis större svårigheter att få arbete och är arbetslösa under längre perioder (Lauth, 1996). Åtgärder riktade mot de behov som människor med funktionshinder har verkar inte vara tillräckligt samordnade med åtgärder inom andra områden, särskilt inte med åtgärder för att förhindra långtidsarbetslöshet eller anpassningar för att underlätta integrationen på arbetsmarknaden (EC, 1998).</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Brist på eller begränsade kvalifikationer: <p>Låg utbildning och brist på kvalifikationer har anförts som orsaker till de svårigheter som människor med funktionshinder har att få arbete. Aktuell data visar att många människor med funktionshinder saknar lämpliga kvalifikationer för arbete (ILO, 1998).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Svårigheter att möta förändrade arbetsförhållanden: <p>Arbetsförhållanden förändras kontinuerligt. En ökad sysselsättning kräver en offensiv strategi som skapar en ökad efterfrågan. Det kräver investeringar i fysisk produktionskapacitet, humankapital, kunskaper och yrkeskunnande (EC, 1996).</p>

<ul style="list-style-type: none"> • Underskattande förmågor: <p>Lärare, föräldrar och allmänheten underskattar ofta förmågan till lönearbete på den öppna arbetsmarknaden hos människor med funktionshinder (UNESCO, 1994).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Negativ attityd från arbetsgivare: <p>Det finns fortfarande fördomar hos arbetsgivare. Ofta saknar de förståelse för kvalifikationer och förmågor hos människor med funktionshinder (ILO, 1998).</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Yrkesträning är inte alltid kopplad till praktik: <p>I yrkesträning behövs mer information om vad arbetsgivarna kräver (EC, 1992).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Begränsad eller obefintlig kontakt med utbildningar <p>Samarbete mellan utbildningar och arbetsmarknaden beskrivs många gånger som begränsad eller helt obefintlig.</p>

Mer utförliga beskrivningar av de problem som lyfts fram i de olika dokumenten ges nedan.

2.1 Huvudfrågor

Genom att studera tidigare dokument som tar upp ämnet övergång från skola till arbetsliv har ett antal frågeställningar och problem identifierats. Dessa kan grupperas i åtta områden:

1. Data

Eftersom data inom området är väldigt begränsad är jämförelser mellan länder svåra att göra. Trots olikheter mellan länderna och olika terminologi, t.ex. "funktionshinder" eller "behov av särskilt stöd", kan den genomsnittliga andelen av ungdomar under 20 år som är i behov av särskilt stöd i undervisningen sägas vara från 3-20% (European Agency, 1998; Eurybase, 1999).

2. Andel som fullföljer utbildning

1995 var ungefär 30% av unga mellan 20 och 29 år utan fullständig gymnasieutbildning (Eurostat). Andelen är högre bland dem med funktionshinder. Det är svårt att uppskatta antalet som avslutar sina studier direkt efter grundskolan, men det är möjligt att slå fast att många aldrig kommer att få mer utbildning. Även om data inte är exakt kan man se att ett stort antal ungdomar med funktionshinder påbörjar vidare utbildning, men inte avslutar den. (OECD, 1997). I en del länder saknar nästan 80% av vuxna med funktionshinder annan utbildning än grundskolan eller kan betraktas som illiterata.

3. Tillgång till utbildning och praktik

Teoretiskt sett har ungdomar i behov av särskilt stöd samma tillgång till utbildning som andra, men i praktiken är det nästan bara program som inriktar sig på socialt- eller lågavlönat arbete som riktar sig till dem. (OECD, 1997). Ungdomar i behov av särskilt stöd är inte nödvändigtvis intresserade av det som erbjuds och utbildning såväl som praktik är inte alltid anpassade till deras intressen och behov. Detta ger dem en ofördelaktig situation på arbetsmarknaden (ILO, 1998). Att skapa utbildningsprogram som är mer relevanta och anpassade till de studerande kan vara lösningen på en rad problem, t.ex. dem som uppkommer i övergången från skola till arbetsliv (European Agency, 1999).

4. Förberedelser för yrkeslivet

Yrkesträning är sällan knuten till praktik på en riktig arbetsplats utan sker i stället i en segregerad miljö. Ofta är den inte heller riktad mot komplexa yrken. Människor med funktionshinder får inte de kvalifikationer som krävs för anställning. Yrkesträning måste vara mer anpassad för arbetsmarknadens krav (ILO, 1998).

5. Arbetslöshetssiffror

Arbetslösheten bland människor med funktionshinder är två till tre gånger högre än bland befolkningen i övrigt (ILO, 1998).

Nationell data från olika länder inkluderar bara de arbetslösa som är registrerade, men en stor andel av människor i behov av särskilt stöd är inte registrerade, de har inte ens chansen att komma in på arbetsmarknaden (Lauth, 1996). Arbetslöshetsersättning för människor med funktionshinder har blivit den tredje största sociala utgiftsposten, efter pensioner och sjukvård (EC Employment, 1997). En ökad sysselsättning kräver en aktiv politik som främjar en ökad efterfrågan. Detta kräver investeringar i fysisk produktionskapacitet, humankapital, kunskap och yrkeskunnande. På samma sätt skulle unga människor med funktionshinder kunna ha en aktiv roll i planeringen för sin egen framtid (EC, 1998).

6. Förväntningar och attityder

Alla dokument är tydliga i denna fråga. Lärare, föräldrar, arbetsgivare liksom allmänheten underskattar förmågan hos den som har funktionshinder. Samarbete är viktigt för att utveckla en realistisk syn på en studerandes kunskande inom alla utbildningsområden (European Agency, 1999), även under övergången till arbetslivet.

7. Arbetsplatsers tillgänglighet

Det finns fortfarande problem med fysisk tillgänglighet till arbetsplatser, liksom med tillgången till personligt och tekniskt stöd. Information och stöd till arbetsgivare är också en viktig fråga som tas upp i många dokument.

8. Genomförande av befintlig lagstiftning

Rättsliga ramverk för övergången från skola till arbetsliv saknas i vissa länder eller leder till ett stelbent system. Att kvotera in människor med funktionshinder i arbete verkar misslyckas. De flesta länder har en kombination av åtgärder som i olika grad anses effektiva. Det finns inga exempel där kvotering når sina syften. Anhängare av detta system pekar dock på att resurser som frigörs genom beskattning och viten gör det möjligt att utveckla andra åtgärder för att skapa anställningsmöjligheter.

Antidiskrimineringslagstiftning medför också problem. För närvarande verkar det som om en sådan lagstiftning handlar mer om att kommunicera ett budskap till människor med funktionshinder och arbetsgivare än att ge effektiv hjälp till enskilda (ECOTEC, 2000).

Alla de dokument och den information som refererats till ovan skapade en solid grund för de diskussioner som projektdeltagarna hade under sina studiebesök och arbetsmöten. Nästa del av rapporten ger en översikt över resultaten av dessa diskussioner.

---

3 EUROPEAN AGENCY'S ARBETE

European Agency's projekt om övergången från skola till arbetsliv har i sin analys begränsat sig till utbildningssektorn med målsättningen att gå djupare in på och bättre förstå de problem som identifierats. De svårigheter som arbetslivssektorn lyft fram och deras påverkan på utbildning har hållits aktuella, liksom utbildningens effekt för vidare anställning för studerande i behov av särskilt stöd. Syftet med detta dokument är dock inte att tillhandahålla en djupgående reflektion om sysselsättningsåtgärder. Analyser av övergång från skola till arbetsliv i olika länder har därför fokuserat på konkreta aspekter av utbildning. Sysselsättningsåtgärder eller tendenser tas bara upp i en vidare bemärkelse där det ansetts nödvändigt för sammanhanget.

De huvudfrågor som beskrevs i den första genomgången användes som utgångspunkt för att samla in och uppdatera nationell information om övergången från skola till arbetsliv. Denna information finns nu tillgänglig i European Agency's databas. Projektdeltagarna gjorde bedömningen att de åtta områden som presenterats i tidigare kapitel fortfarande är problematiska.

Trots detta menade representanter från alla länder att en viss utveckling har skett mot en förbättrad situation vad gäller sysselsättning, kvalifikationer och möjligheter för studerade i behov av särskilt stöd. Denna utveckling har huvudsakligen skett i lokala sammanhang där projekt etablerats för att komma till rätta med befintliga problem.

Inom European Agency's projekt har ett antal utbyten organiserats mellan deltagare från olika länder som arbetar med övergången från skola till arbetsliv, under vilka deltagarna diskuterade sitt dagliga arbete. Som ett resultat av dessa utbyten utkristalliserades sex områden som behövde en mer djupgående analys. Dessa områden beskrivs kortfattat här nedan:

- De studerandes deltagande i övergångsprocessen: hur ska denna process organiseras för att sätta den

studerande i centrum av den? Detta innefattade frågor som rörde:

- a) Vägledning and bedömning.
  - b) Utveckling av individuella utbildningsplaner.
  - c) Familjernas deltagande.
- Modeller för övergången från skola till arbetsliv: modeller som används i de olika länderna för att genomföra övergången från skola till arbetsliv. Detta innefattade:
    - a) Metoder som utvecklats för att ge studerande praktik i riktiga arbetsmiljöer.
    - b) Metoder för att etablera kontakt med arbetsgivare och företag.
    - c) Kombinationen teoretisk utbildning och praktik på en arbetsplats.
  - Behörighet: vilka typer av kvalifikationer och betyg som ges till studerande.
    - a) Innehåll i och värdering av kvalifikationer och betyg; överensstämmelse med akademiska meriter och anställningskrav.
    - b) Delbehörighet.
    - c) Legitimitet av betyg, (detta berör särskilt studerande med inlärnings svårigheter).
  - Stöd: de olika typer av stöd som ges i övergången från skola till arbetsliv. Diskussionerna handlade om:
    - a) Mål och funktion av de olika former av stöd som ges;
    - b) Identifiering av överlappningar av olika former av stöd.
  - Nätverk: vilket stöd finns förutom utbildning; vilka kontakter finns mellan olika instanser och hur effektivt är samarbetet?
  - Policy och praktik: vilka åtgärder som finns i de olika länderna och i vilken omfattning de genomförts.

-
-
- Diskussionen handlade om:
- a) Genomslag av åtgärder som kvoteringsystem i sysselsättningen av personer med funktionshinder.
  - b) Varför sådana åtgärder inte slagit igenom eller lyckats i vissa länder.
  - c) I vilken omfattning en del sociala åtgärder faktiskt förstärker diskrimineringen.

De här frågorna utgjorde basen för gruppens diskussioner från vilka generella och särskilt viktiga frågeställningar lyftes fram. Dessa återges i kommande del av rapporten och illustreras med exempel på verksamheter i de olika länderna.

4. VIKTIGA ASPEKTER OCH FAKTORER

Det här kapitlet beskriver, utifrån projektdeltagarnas erfarenheter, de viktigaste aspekterna som bör beaktas inom området övergång från skola till arbetsliv. Diskussionerna grundade sig i de sex områden, som beskrivits i tidigare kapitel: 1) de studerandes roll i övergångsprocessen; 2) modeller för övergången från skola till arbetsliv; 3) behörighet; 4) stöd; 5) nätverksarbete; 6) policy och praktik.

Resultaten lyfte fram att övergången till arbetslivet är en komplex process och att särskild uppmärksamhet bör riktas mot ett antal särskilda aspekter av denna process.

- a) Policy och praktik – förekomst och genomförande;
- b) Den studerandes roll och respekt för den studerandes personliga val;
- c) Utvecklandet av en bra individuell utbildningsplan;
- d) Direkt deltagande och samarbete mellan alla inblandade: familj, lärare och andra tjänstemän;
- e) Behovet av ett nära samarbete mellan utbildningssektorn och arbetsmarknaden.

I den följande delen av rapporten presenteras var och en av dessa aspekter med en kort definition och en beskrivning av de viktigaste faktorerna som hindrar eller främjar en lyckad övergångsprocess. Faktorerna illustreras med beskrivande exempel från verksamheter olika länder eller diskussioner mellan deltagare. Exemplet nämns här (i kursiv text): för mer information hänvisas till European Agency's "Transition Database" (www.european-agency.org), under "Practices", "Official Publications" och "Country Overviews".

4.1 Policy och praktik – förekomst och genomförande

Lagstiftning som grund för policy och praktiska åtgärder är nödvändig för att stödja genomförandet av en framgångsrik övergångsprocess samt för att försvara unga människors rätt att vara aktiva och likvärdiga samhällsmedlemmar. De olika

---

ländernas lagstiftning ger olika möjligheter, men genomförandet är ofta svårt.

Hinder:

- Brist på samordning: olika sektorer kan genomföra åtgärder som är positiva var och en för sig, men motverka existerande åtgärder inom andra sektorer.
- Passiv policy: vissa sociala åtgärder (som tidigt beroende av socialförsäkring eller bidrag) kan motverka initiativ för självständighet och anställning. Det är nödvändigt att använda varje tänkbart sätt att finna arbete innan bidrag erbjuds.

Främjande faktorer:

- Genomförande av en flexibel policy med grund i lagstiftningen: vissa länder har en flexibel policy som ger fler möjligheter inom området övergång från skola till arbetsliv. Lagstiftning måste dock genomföras genom konkreta aktiviteter och åtgärder (se "Transition Planning" under Storbritanniens verksamhet, UK1 *East of England Region*).
- Flexibla åtgärder: det behövs flexibilitet i åtgärder som innefattar bidrag för att stödet ska bli relevant i den verkliga situationen med de möjligheter och behov som varje enskild person har. Lika rättigheter och möjligheter kan inte förvrängas till förmån eller nackdel för människor med funktionshinder (se "Official Publication section", *Active Employment Policies och Labour Integration of Disabled People: Estimation of the Net Benefit*).
- Nationella regelverk: det behövs regelverk som styr framtagandet av planer för övergångsprocessen för alla unga, snarare än att förlita sig på enskilda skolor och lokala initiativ (se "Country Overview", *Frankrike*).
- Lokala projekt: stöd för lokala projekt verkar åstadkomma bättre resultat än initiativ som styrs av

---

policy på nationell nivå. Lokala projekt är mindre begränsade av regelverk för samhällstjänster och närmare verkligheten och individuella situationer (exempel finns under varje punkt i "Practices section").

- Information till arbetsgivare: arbetsgivare behöver informeras om existerande lagstiftning och politiska åtgärder, samt om potentiella fördelar, för att utvidga och förbättra sitt engagemang (se "Country Overview", *Sverige*).
- Frivilligorganisationer: frivilligorganisationer som arbetar med och för människor med funktionshinder spelar en viktig roll för att främja dessa människors intressen hos beslutsfattare. Risken att vissa grupper av unga slås ut därför att ingen arbetar för deras sak måste uteslutas. (se "Practices Section", Italien, IT2, *La Lega Del Filo D'Oro*).

4.2 Den studerandes roll - respekten för det personliga valet

Deltagande innebär att den studerande, familj, lärare och andra tjänstemän arbetar tillsammans för att formulera en individuell utbildningsplan. Detta kommer att innebära att man, som en del av processen, förhandlar fram en plan som involverar den studerandes egna val och öppnar upp möjligheter snarare än utesluter dem. Den studerande och dess familj behöver känna att de är helt involverade i planeringen av övergången från skola till arbetsliv.

Hinder:

- Överbeskydd: detta är en av de viktigaste negativa faktorerna. Det berör alla människor i behov av särskilt stöd, men särskilt dem med inlärningssvårigheter. Överbeskydd syftar här på relationen till lärare och andra tjänstemän samt till familjen. Som ett resultat av överbeskydd begränsas den studerandes personliga val.

Främjande faktorer:

-
- Unga människors förhoppningar och önskningar: utgångspunkten för planen för övergången från skola till arbetsliv bör vara den studerandes egna förhoppningar och uppfattade behov. Planen kan också innefatta diskussioner och förändrad inriktning på de ursprungliga målen om dessa har varit orealistiska (se "Practices Section", Norge, NO2, *Erik*).
  - Studerandes och föräldrars deltagande: formella möten med lärare och andra tjänstemän bör genomföras på ett sådant sätt att man säkerställer att den studerandes och föräldrarnas deltagande respekteras. Unga människor och deras familjer kan också få hjälp att utveckla en plan för framtiden genom "stödgrupper". Dessa grupper består av den närmaste familjen, vänner, viktiga lärare och andra tjänstemän och leds av en för ändamålet utbildad stödperson. Gruppen möts regelbundet i hemmet. När en plan har utvecklats kan den studerande och föräldrarna presentera den på ett formellt möte på t.ex. skolan. Ibland kan dessa grupper också hjälpa den unga att hitta ett arbete (se "Practices section", Österrike, AT8, *Spagat*).
  - Tydliga utbildningsstrategier: bör utvecklas på skolan för att försäkra deltagandet av den studerande. Utbildningsplanen bör utformas, innehållet bestämmas och en utvärdering planeras på ett sådant sätt att den studerande deltar aktivt och blir stimulerad att fatta beslut om framtida utveckling och utvärdering (exempel finns under varje punkt i "Practices section").
  - Kompetensprofiler: den studerandes förmågor behöver dokumenteras väl och den studerande bör då själv identifiera sina förmågor och den kompetens som behövs. Det är då viktigt att detta är inom ramen för den egna förmågan. Den studerande bör ha så många möjligheter som möjligt att få praktisk erfarenhet av olika yrkesområden för att bättre förstå sina förmågor och sin kapacitet. Objektiva verktyg för bedömning bidrar till att

lösa denna fråga (se "Practices section", Spanien, ES1, *Perez Urruti*).

- Öppna alternativ och tydlig information: studerande är också berörda av andra viktiga frågor än utbildning och praktik. Bostad, fritid, det sociala livet, arbete, ekonomi och stöd samt vidare utbildning behöver ordnas. Information bör ges på ett tydligt och samordnat sätt för att den studerande och dess familj ska kunna fatta beslut om framtiden och de andra frågor som de kan vara berörda av (se "Practices section", Danmark, DK1, *Via*).

4.3 Utvecklandet av en bra individuell utbildningsplan

Det är nödvändigt att i samarbete med den studerande och dess föräldrar utveckla en individuell utbildningsplan som inte bara fokuserar på de framgångar som görs utan också på förändringar som kan behöva göras i utbildningen. Olika länder lyfte fram skillnaden mellan en individuell utbildningsplan, som är bredare och inriktad på utbildning, och en plan för övergången till arbetslivet som koncentrerar sig på frågor som rör vuxenlivet och arbete. Dessa båda planer bör vara sammankopplade.

Hinder:

- Innehåll: Individuella utbildningsplaner är huvudsakligen teoretiska i sin inriktning. Personliga och sociala aspekter verkar inte ha någon avgörande roll, om de överhuvudtaget nämns.
- Behörighet: i vissa fall ges inte officiella betyg till studerande vilket ger dem ojämlika förutsättningar. Det finns tydliga skillnader mellan de kvalifikationer som uppnås och de betyg som ges, vilket fortfarande är ett problem när det gäller att garantera lika lön för lika arbete. Kvalifikationer baserar sig ofta på utvärderingar av praktiska, allmänna och sociala färdigheter och attityder vilket inte alltid sammanfaller med de prestationer man förväntas ha efter att ha fått ett formellt betyg.

Främjande faktorer:

- Individuell plan för övergången från skola till arbetslivet: denna behöver innefattas i den individuella utbildningsplanen och basera sig på den studerandes önskningsar och ambitioner. Den bör också innehålla:
  - Vilken kompetens som skall uppnås – generell, specifik eller individuell;
  - Vilka kvalifikationer som ska uppnås;
  - Arbeten och framtidsperspektiv som är möjliga.

Planen behöver uppdateras regelbundet.

Planen måste innefatta alla berördas deltagande och klargöra deras ansvar. Den bör ge:

- En tydlig analys av den studerandes möjligheter och förslag på yrkesval;
- Förberedelser för praktik;
- Uppföljning på arbetsplatsen.

Planeringen för övergången från skola till arbetsliv måste utvärderas vid överenskomna tidpunkter och förändras i enlighet med den studerandes behov och utveckling (se "Practices section", Portugal, PO3, *Escola EB23 de Carteado Mena*).

- Regelbunden utvärdering: den individuella utbildningsplanen behöver utvärderas regelbundet. Detta bör göras av den studerande själv för att försäkra att det är denne som står i centrum av processen, men även av berörda lärare och andra tjänstemän. Alla resultat av sådana genomgångar bör dokumenteras i skriftlig form (se "Practices section", Finland, FI2, *Kurikka*).
- Ett brett angreppssätt: utvecklingen av den individuella utbildningsplanen är ett resultat av ett samarbete mellan alla parter (se "Practices section", Tyskland, DE4, *AVJ*).

- Utvecklandet av en portfolio: den individuella planen för övergången från skola till arbetsliv behöver fungera som en portfolio eller agenda som innehåller alla slags förslag, förändringar och resultat. Den bör också avspegla den studerandes styrkor och behov. Den bör styras av den studerande, men samordnas av skola, familj och arbetsgivare (se "Practices section", Belgien (fransktalande), BF1, *Amay*).
- Betyg: måste avspegla den studerandes resultat och kvalifikationer samt bör ha ett verkligt erkännande som kan möjliggöra för den studerande att byta arbete eller anställning. Alla jobb behöver inte ett formellt betyg; planerad praktik som godkänts av arbetsgivaren är bra alternativ (se "Practices section", Nederländerna, NL1, *NPO*).
- Lika möjligheter: den individuella planen för övergången från skola till arbetsliv måste försäkra lika möjligheter oavsett kön, kultur eller geografiskt område (se "Practices section", Finland, FI3, *Helsinki City College of Culinary, Fashion and Beauty*).

4.4 Direkt deltagande och samarbete mellan alla inblandade parter

Samarbetet mellan alla inblandade parter (familj, skolor, arbetsgivare, fackföreningar, stödverksamheter) är av stor betydelse. Den roll de olika parterna spelar och deras engagemang varierar beroende på vilken fas i livet den studerande är i.

Hinder:

- Brist på erfarenhet: olika aktörer är inte förberedda för samarbete och delat ansvar.
- Brist på tydliga regler: även om det görs mycket i vissa länder verkar det brista i initiativtagande hos de olika

---

instanserna, tydliga regler saknas och som resultat av detta blir nätverken ineffektiva.

- Brist på kommunikation: föräldrars deltagande kan ibland uppfattas som problematiskt då deras förväntningar skiljer sig från skolans och den studerandes. Det är därför nödvändigt att etablera effektiva sätt att ge information och kommunicera.
- Brist på gemensamt språk och definitioner: olika instanser använder olika begrepp för att definiera vem som behöver stöd under övergången från skola till arbetsliv.

Främjande faktorer:

- Stödjande nätverk som åstadkommer ett samarbete på individnivå, mellan organisationer och de instanser som är berörda, samt att en instans tar på sig en samordnande roll (see Practices section, Austria, AT1, *The Social Network*).
- Tydliga uppgifter: ett tydligt klagörande av varje persons och varje instans uppgifter behöver diskuteras, klagöras och garanteras. Detta behöver dock sammanlänkas med en flexibilitet för att initiativ kan tas till samarbete genom nätverk. Allt stöd där ansvaret delas måste vara väl etablerat och tydligt överenskommet (se "Practices section", Belgien (flamländska delen), BNL1, *Gemeentelijk Buso*).
- Förstärkta yrkesvägledningscenter: den roll yrkesvägledningscenter eller liknande tjänster har måste förstärkas, liksom de medel som tilldelas dem. Yrkesvägledning bör inrikta sig på den studerandes frågor och behov snarare än på företagets. De bör också ge råd till familjer om socialt stöd eller om andra frågor som familjen kan ha (se "Practices section", Österrike, AT2, *Alpha Nova Compass*).

- Vidareutbildning: De olika parter som är inblandade behöver förberedas för vidare samarbete och delat ansvar (exempel finns under varje rubrik i "Practices section").
- Engagemang från arbetsgivare och fackföreningar: arbetsgivare och fackföreningar behöver vara mer aktiva och delaktiga i samarbetet för att ge bättre möjligheter till arbete för unga (se "Practices section", Tyskland, DE2, *Berufsausbildungswerk Mittelfranken*).

4.5 Nära samarbete mellan skola och arbetsmarknad

Studeringe behöver få erfarenhet av verkliga arbetsförhållanden. Det huvudsakliga syftet är att stärka självkänsla och självständighet, att förverkliga de studerandes förväntningar och att på alla sätt verka för ett framtida arbete. Experter betonade att praktik på arbetsplatser under skoltiden är det bästa sättet att ge studerande möjlighet att få verklig kontakt med företag och med den öppna arbetsmarknaden. Detta hjälper också de unga att fatta realistiska beslut efter de möjligheter som finns på arbetsmarknaden.

Skola och arbetsmarknad måste förbättra sitt samarbete. Skolan behöver följa utvecklingen och de förändringar som sker på arbetsmarknaden.

Hinder:

- Slutna system: skolor och företag tillhör olika världar, använder olika språk och arbetsmetoder samt har olika syften. De behöver båda närma sig varandra genom sina gemensamma intressen och respektera och förstå varandras olikheter.
- Skolan förutbestämmer de möjligheter som finns efter skolan: ibland verkar det som om skolan endast förbereder de studerande för ett enda mål och att detta ofta är skyddat arbete. Förutbestämda mål fungerar som hinder för de studerandes personliga och professionella utveckling. I den meningen förhindrar yrkesskolor ofta möjligheten till vidare utbildning för elever i behov av

---

särskilt stöd eftersom deras program inte är anpassade och individualiserade.

Främjande åtgärder:

- Att bilda nätverk: nätverk kan vara effektiva för att stärka banden mellan olika sektorer. Nätverken kan vara formella eller informella och innefatta t.ex. föräldraorganisationer (se "Practices section", Frankrike, FR1, *DJINH, Dispositif Jeunes Insertion Handicap*).
- Etablera kreativa metoder för att motverka negativa attityder på arbetsmarknaden. Skolor bör utveckla kontakter med företag och visa dem hur man kan arbeta med att integrera elever med funktionshinder (se "Practices section", Portugal, PO1, *Projecto PROACT, escola Basica 2/3 de S. Pedro do Sul*).
- Att utvidga system med kombinerad teori och praktik: principen att kombinera teorin i skolan med praktik på företag (dual system) har visat sig effektiv och den möjligheten behöver ges till alla elever (exempel finns under varje rubrik under "Practices section").
- Att organisera flexibla metoder för praktik: exempel på detta är att inrätta ett förberedande år innan man går vidare till praktik på en arbetsplats; att inrätta ett extra yrkesförberedande år innan man går ut på arbetsmarknaden; att utvidga yrkesträningen så länge det behövs; att ge yrkesträning i olika moduler eller att ge 6 månaders arbetsplatsbaserad praktik för alla studerande som en integrerad del av ett yrkesförberedande program (exempel finns under varje rubrik i "Practices section", se särskilt Tyskland, DE3, *BO10 - Berufsorientierender Lehrgang in Kooperation mit Betrieben der freien Wirtschaft*).
- Att förbättra kommunikationen mellan olika sektorer: att öppna upp skolan genom att representanter från arbetsmarknaden kommer till skolan och pratar med studerande och lärare om de möjligheter till arbete som

finns (se "Practices section", Norge, NO3, *Hordalandsmodellen*).

- Jobbdatabank: en databank där man kan hitta arbeten verkar hjälpa de studerande att välja (se "Aetat Service" i den norska delen av "Practice Section" NO3 *Hordalandsmodellen*).
- Uppföljning: skolor behöver, åtminstone för en period, följa de studerande när de går ut på arbetsmarknaden. Uppföljningar kan användas som ett utvärderingsverktyg för att ge skolor liksom det nätverk som arbetar kring den berörda, den information som behövs för att göra förändringar eller anpassningar av planen. Bedömningar av de studerandes prestationer och kvalitet på arbetet kan påverka arbetsgivarens benägenhet att även fortsättningsvis anställa personer i behov av särskilt stöd i företaget (se "Practices section", Nederländerna, NL1, *NPO – A Job for Every Pupil*).
- Stödåtgärder: stöd i form av material, ekonomi och tekniska resurser, men även personligt stöd skall inte bara komma de anställda till del utan även arbetsgivaren (se "Practices section", Grekland, EL1, *Margarita*).

4.6 Övergången till arbetslivet - en lång process

Människor går igenom olika perioder av förändringar i sina liv. Övergången från skola till arbetsliv och förberedelserna för att en ung människa ska inträda i det vuxna livet med ekonomiskt ansvar är en av dessa kritiska perioder. Det är en del av en komplex process som behöver organiseras på ett begripligt, tydligt och öppet sätt för att den studerande ska få möjlighet att gå vidare från utbildning till anställning genom att upptäcka och komma över de hinder och svårigheter som finns.

Hinder:

- Rigida strukturer och rutiner i utbildningssystemet: rigida bedömningssystem, dålig samordning i övergången

---

mellan olika skolor och senare till en arbetsplats försvårar en bra övergångsprocess.

- Strukturella hinder: olika bidrag och administrativa strukturer inom utbildningssystemet samt brist på samordning såväl som rivalitet mellan olika instanser är ofta en källa till svårigheter.
- Rättsliga hinder: olika rättsliga system inom utbildningsväsendet eller motstridig lagstiftning inom olika system hindrar också en framgångsrik övergång från skola till arbetsliv.

Främjande faktorer:

- En tidig process: skolor behöver tidigt börja förbereda eleverna för övergången till vuxenlivet och arbete. Denna process kan inte påbörjas i slutet av grundskolan (se "Practices section", Sweden, SE1, *Arbetsmarknadsinstitutet*).
- Bra rådgivning: ett bra program för stöd måste finnas under övergången (exempel finns under varje rubrik i "Practices section").
- Flexibelt stöd: stöd till de studerande behöver vara tillräckligt flexibelt för att kunna svara upp till de studerandes individuella omständigheter och behov och sträcka sig längre än till den närmsta tiden efter skolan (se "Practices section", Storbritannien, UK2, *Oaklands College*).
- "Advokat" eller referensperson: en särskilt anställd bör vara ansvarig och finnas med som referens och stöd under övergången och så länge som möjligt. Den här personen bör ha sin bas i skolan och vara en nyckelperson i utvecklandet av planen för övergången från skola till arbetsliv (se "Practices section", Luxembourg, LU2, *LTC - Lycée Technique du Centre*).

- Uppföljning: för att försäkra sig om en lyckad övergång är det nödvändigt att göra uppföljningar med de studerande efter att de lämnat skolan (se "Practices section", Nederländerna, NL2, *NW-Veluwe*).

Trots att de faktorer som lyfts fram här beskrivs som separata faktorer, är de i verkligheten väldigt nära kopplade till varandra och svåra att analysera var och en för sig.

Generellt sätt kan de beskrivas som enkla eller komplexa faktorer. Enkla faktorer är sådana som tydligt kan definieras utan risk att blandas ihop med någon annan. Detta gäller t.ex. begreppet "lika möjligheter" när det beskrivs som något som måste försäkras i övergången från skola till arbetsliv.

De flesta faktorer är dock komplexa. Bland dessa kan ytterligare två typer av faktorer definieras: reversibla faktorer, t.ex. om en positiv situation kan vändas till en negativ eller tvärt om, och kombinerade faktorer när två faktorer endast med svårighet kan skiljas åt. "Flexibla åtgärder" är ett exempel på en reversibel faktor eftersom det beskriver en situation som lätt kan ändras till en negativ om det t.ex. saknas flexibilitet eller om åtgärden missbrukas. Den individuella övergångsplanen är ett bra exempel på en kombinerad faktor eftersom det är svårt att skilja den från andra faktorer t.ex. "regelbunden utvärdering".

---

5 SAMMANFATTNING AV RESULTAT

Den här rapporten har försökt täcka tre områden:

- 1) **Viktiga hinder** som möter studerande i behov av särskilt stöd, deras familjer, lärare och andra tjänstemän i övergången från skola till arbetsliv. Den här frågan angreps genom en genomgång av den dokumentation som finns på området på europeisk och internationell nivå. De hinder som utbildningssektorn och arbetsmarknaden beskriver är ganska lika och sammanlänkade. Följande är hinder som båda sektorer identifierar:
  - Hur kan man minska och förhindra avhopp från studier och hög arbetslöshet bland unga;
  - Hur kan man förbättra tillgängligheten till bra utbildning och praktik;
  - Hur kan man ge de rätta kvalifikationerna som motsvarar den studerandes förmåga och göra det möjligt för dem att gå in i det vuxna livet och arbete på ett bra sätt;
  - Hur kan man stimulera och förbättra kontakterna och en ömsesidig förståelse mellan skola och arbetsmarknaden.

- 2) **Viktiga aspekter** som behöver beaktas i övergången från skola till arbetsliv och tar hänsyn till de problem som finns. Detta område undersöktes genom diskussioner och analyser av den dokumentation som deltagarna bidrog med. Sex aspekter lyftes fram:
  - a) Övergången från skola till arbetsliv är en process som måste stödjas genom lagstiftning och politiska åtgärder.
  - b) Övergången måste ha den studerande i centrum och respekt för de personliga val som den studerande gör. Den studerande, dess familj, lärare och andra tjänstemän måste arbeta tillsammans och formulera en individuell plan.
  - c) I övergången behöver en individuell utbildningsplan utvecklas som tar upp de framsteg eleven gör och

---

eventuella förändringar som behöver göras i skolsituationen.

- d) Alla inblandade parter behöver vara delaktiga i och samarbeta i övergången.
- e) En bra övergång från skola till arbetsliv kräver ett nära samarbete mellan skolan och arbetsmarknaden för att de studerande ska få möjlighet att erfara riktiga arbetsförhållanden.

Övergången från skola till arbetsliv är en del av en lång och komplex process som förbereder och underlättar för den unga människan att gå in i vuxenlivet och ett ekonomiskt ansvarstagande.

- 3) **Viktiga faktorer** som verkar antingen underlätta eller hindra det praktiska genomförandet av en lyckad övergång från skola till arbetsliv. Dessa faktorer identifierades från lokala projekt som deltagarna valt ut. Genom dessa konkreta exempel lyftes en rad faktorer fram genom vilka man kunde göra en mer detaljerad beskrivning av de sex aspekter som beskrivits ovan. Dessa faktorer verkar fungera antingen främjande eller hindrande för en framgångsrik övergångsprocess. Beskrivningen av faktorer visar att väldigt få av dem motsvarar en enskild situation som klart går att skilja från andra faktorer - enkla faktorer. De flesta motsvarar komplexa och sammanflätade situationer – komplexa faktorer.
- Efter en analys av de tre områden som beskrivits ovan har man tagit fram rekommendationer för en bra övergång från skola till arbetsliv. Dessa presenteras i nästa del av rapporten. De riktar sig till beslutsfattare och praktiker och syftar till att vara ett stöd för att förbättra utvecklingen och genomförandet av övergången från skola till arbetsliv.

---

6 REKOMMENDATIONER

De rekommendationer som ges här riktar sig till beslutsfattare och praktiker. Rekommendationerna på beslutsnivå bör betraktas som riktlinjer som bör genomföras på nationell, regional och lokal nivå.

Rekommendationerna baserar sig på de aspekter och faktorer som återgivits i tidigare delar av rapporten och försöker lyfta fram praktiska åtgärder som bör genomföras för att underlätta övergången från skola till arbetsliv för unga människor med funktionshinder.

Rutiner och praktik – förekomst och genomförande

Rekommendationer på övergripande nivå

Beslutsfattare bör:

- Främja och aktivt förbättra samordning av rutiner mellan olika instanser, motarbeta nya lagar som överlappar eller strider mot existerande lagstiftning.
- Försäkra ett effektivt genomförande av befintlig lagstiftning för att förhindra diskriminering som följd av personlig eller strukturell ojämlikhet.
- Systematisk konsultation, respekt och beaktande av de åsikter som uttrycks av frivilligorganisationer som arbetar för eller med människor med funktionshinder.
- Att söka och främja en aktiv policy för att förstärka den personliga och yrkesmässiga autonomin.
- Försäkra mer fokuserad kontroll och utvärdering av främjande åtgärder för människor med funktionshinder, som t.ex. kvotering och skattelättnader, samt försäkra att tjänster på nationell, regional och lokal nivå fungerar effektivt.
- Försäkra tillgängligheten till utförlig information om alla rättsliga och politiska åtgärder som riktar sig till arbetsgivare.
- Försäkra att lokala nätverk som involverar alla parter skapas för att nå nationella mål.

Rekommendationer för det praktiska genomförandet

Lärare och andra tjänstemän bör:

- Få all nödvändig information och kunskaper för att genomföra befintlig lagstiftning samt försäkra att det finns bra metoder för att tillämpa den.
- Regelbundet utvärdera lokala projekt och sprida deras resultat.
- Skapa lokala nätverk i vilka alla parter ingår (arbetsförmedling, sociala myndigheter, skola och familj), som diskuterar, planerar och genomför åtgärder för att nå nationella mål.
- Använda ändamålsenliga metoder för att kommunicera sina behov till högre nivåer i organisationen när nya åtgärder genomförs.

Den studerandes roll - respekten för det personliga valet

Rekommendationer på övergripande nivå

Beslutsfattare bör:

- Tillhandahålla nödvändiga resurser (tid och ekonomi) till skolorna för att de ska kunna genomföra arbetet med de studerande och deras föräldrar.
- Försäkra att resurserna används effektivt för att försäkra detta samarbete.

Rekommendationer för det praktiska genomförandet

Lärare och andra tjänstemän bör:

- Ge tillräcklig tid till den studerande och dess familj för att förstå deras behov och önskemål.
- Så tidigt som möjligt utveckla en skriftlig plan för övergången från skola till arbetsliv. Denna plan ska vara öppen för den studerande, dess familj, lärare och andra tjänstemän i senare stadier av processen i och utanför skolan.
- Vid behov anpassa och utveckla planen i samarbete med den studerande.
- Så mycket som möjligt uppmuntra den studerande att hitta och utveckla sina förmågor och kompetenser.

-
-
- Ge den studerande och dess familj så mycket information de behöver, eller hänvisa dem till annan kompetens inom området.
  - Försäkra att den individuella utbildningsplanen och den individuella planen för övergången till arbetslivet finns i ett tillgängligt format för studerande som t.ex. har lässvårigheter.

Utvecklandet av en bra individuell utbildningsplan

Rekommendationer på övergripande nivå

Beslutsfattare bör:

- Tillhandahålla nödvändiga resurser till skolorna för att försäkra att individuella utbildningsplaner utvecklas. I synnerhet måste lärare få tillräckligt med tid och nödvändigt stöd för sina uppgifter.
- Försäkra att en plan för övergången till arbetslivet är inkluderat i den individuella utbildningsplanen.
- Tillhandahålla kvalitetsstandards för individuella utbildningsplaner.
- Försäkra att de kvalifikationer som den studerande har, motsvarar de certifikat eller betyg de får och att diskriminering undviks.

Rekommendationer för det praktiska genomförandet

Lärare och andra tjänstemän bör:

- Försäkra att den studerande står i centrum av processen att utveckla en individuell plan för utbildningen och övergången till arbetslivet.
- Få det nödvändiga stödet för att kunna utveckla en individuell utbildningsplan genom ett teambaserat arbete.
- Försäkra att den individuella utbildningsplanen regelbundet och skriftligt utvärderas av den studerande, familjen och personal i och utanför skolan.
- Redan från början utveckla en portofolio eller liknande verktyg för att hålla samman den individuella utvecklingsplanen och de förändringar som sker.
- Portofolion bör innehålla en bedömning av elevens kunskaper, erfarenheter, attityder och de viktigaste förmågorna (t.ex. akademiska, praktiska, vardagliga

kunskaper, eller förmågor relaterade till fritid, nöjen, självbestämmande eller kommunikation).

Direkt deltagande och samarbete mellan alla inblandade parter

Rekommendationer på övergripande nivå

Beslutsfattare bör:

- Försäkra praktiska åtgärder för samarbete mellan olika instanser och utvärdering av samarbetet.
- Etablera tydlig ansvarsfördelning mellan olika instanser för att försäkra ett effektivt samarbete.
- Försäkra en utvärdering av koordineringen av arbetet och ansvarsfördelningen för att kunna genomföra de förändringar som behövs.
- Försäkra att alla instanser uppfyller sina åtaganden och deltar i koordineringsuppgifterna.
- Genom specifika åtgärder motivera anställda och fackföreningar att aktivt delta i arbetet.
- Beslutsfattare bör uppmuntra samarbete och koordinering mellan alla berörda instanser på nationell nivå.

Rekommendationer för det praktiska genomförandet

Lärare och andra tjänstemän bör:

- Ha ett effektivt stödnätverk till vilket andra lärare och tjänstemän kan vända sig för att få stöd och information.
- Få officiellt erkännande (i form av ekonomi eller åtminstone i form av tid) för samordningsarbete som andra instanser efterfrågar.
- Få vidareutbildning för att bättre kunna definiera sina uppgifter inom ramen för ett koordinerat arbete och för att lära sig hur man kan dela ansvaret.

Nära samarbete mellan skola och arbetsmarknad

Rekommendationer på övergripande nivå

Beslutsfattare bör:

-
-
- Försäkra att alla ungdomar får arbetslivserfarenhet.
  - Försäkra tillgång till någon form av praktik för alla studerande oavsett vilka olika behov de kan ha.
  - Organisera flexibla möjligheter till praktik, t.ex. införa en förberedande period innan man påbörjar en praktik på en arbetsplats.
  - Främja formella och informella incitament för företag (t.ex. skattelättnader eller positiv uppmärksamhet i samhället) för att uppmuntra dem att ge möjligheter till praktik för unga människor.
  - Understryka och visa på den ömsesidiga nytta som är möjlig, genom utvärdering och bra exempel på lyckade övergångar från skola till arbetsliv.
  - Involvera arbetsgivare i den här typen av initiativ i samarbete med arbetsförmedlingar, genom t.ex. informationskampanjer eller nätverk för arbetsgivare och fackföreningar.
  - Erkänna behovet av en formell koordinering av utbildning och arbetsmarknadsstöd.
  - Tillhandahålla de resurser som finns för den fortlöpande utbildningen av lärare.

Rekommendationer för det praktiska genomförandet

Lärare och andra tjänstemän bör:

- Vara öppna för och bättre informerade om de möjligheter som finns på arbetsmarknaden.
- Avsätta tid för att besöka företag, organisera möten med dem och representanter för arbetsmarknadsverket samt ge möjligheter till praktik på företag för lärare för att hålla dem informerade om olika arbetssituationer.
- Tillägna sig den kompetens som finns i skolan för att skapa kontakter och arrangemang med företag.
- Inbjuda tjänstemän från arbetsmarknadssektorn till utbildningsmiljöer för att träffa elever och lärare.
- Försäkra uppföljningar med de studerande efter att de lämnat skolan.

Övergången till arbetslivet – en lång process

Rekommendationer på övergripande nivå

Beslutsfattare bör:

- Frambringa alla nödvändiga åtgärder för att försäkra en lyckad övergång från skola till arbete, samt uppmärksamma och lösa de problem som uppstår i processen.
- Undvika stelbenta rutiner i utbildningen (t.ex. vad gäller bedömning).
- Underlätta samarbetet mellan och inom olika instanser och uppmärksamma den tid lärare och andra tjänstemän använder till samarbete och samordnande uppgifter.
- Försäkra att planer för övergången från skola till arbetsliv utvecklas och att det sker tillräckligt tidigt under skolgången och inte först i slutet av grundskolan.
- Uppmärksamma behovet av att en enskild tjänsteman agerar som advokat eller referensperson för den studerande i behov av särskilt stöd.

Rekommendationer för det praktiska genomförandet

Lärare och andra tjänstemän bör:

- Använda effektiva metoder för att underlätta denna process (lämplig vägledning, flexibelt stöd, bra samordning o.s.v.). Den tid som går åt till dessa uppgifter bör erkännas och formaliseras.

De lärare, tjänstemän, beslutsfattare och representanter för arbetsgivare och fackföreningar som deltog i projektet kom till slutsatsen att genomförandet av de föreslagna rekommendationerna onekligen skulle förbättra övergången från skola till arbetsliv. Det skulle också minska de hinder som de studerande för närvarande möter när de lämnar skolan och konfronteras med frågan om hur de ska finna arbete.

---

7 REFERENSER

Collado, J.C., Villagómez, E (2000) **Active Employment Policies and Labour Integration of Disabled People: Estimation of the Net Benefit**. Fundación Tomillo, Centre for Economic Studies. Sammanfattande rapport på uppdrag av EU-Kommissionen, Generaldirektoratet för Sysselsättning.

ECOTEC Research and Consulting Ltd. (2000) **Benchmarking Employment Policies for People with Disabilities**. Rapport på uppdrag av EU-Kommissionen, GD för Sysselsättning.

European Agency for Development in Special Needs Education; Red: Bertrand, L., Pijl, S.J och Watkins, A. (2000) **The Participation of people with disabilities within the SOCRATES Programme**, dataappendix. Rapport på uppdrag av EU-Kommissionen, GD för Utbildning och Kultur.

European Agency for Development in Special Needs Education. Red: Meijer, C.J.W. (1999) **Financing of Special Needs Education**. Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education.

EU Kommissionen: **Joint Employment Report** (1998).

EU Kommissionen: **Labour Force Survey** (2000).

European Disability Forum: **The Madrid Declaration** (2002). Bryssel. European Disability Forum.

International Labour Office (1998) **Education, Employment and Training Policies and programmes for Youth with Disabilities in four European Countries**. Geneve: ILO.

Lauth, O. m.fl. (1996) **Socialisation and Preparation for Independent Living, Vocational Training and Education of Disabled Adults**. Heliosprogrammet. Rapport på uppdrag av EU-Kommissionen, GD för Utbildning och Kultur.

OECD (1996) **Employment Outlook**, Paris, OECD.

OECD (1997) **Post-compulsory Education for Disabled People**, Paris, OECD.

Pellis , C. m.fl. (1996) **Transition through the Different Levels of Education**. Heliosprogrammet. Rapport på uppdrag av EU-Kommissionen, GD f r Utbildning och Kultur.

UNESCO (1994) **World Conference on Special Needs Education: Access and Quality**. Salamanca: UNESCO.

Virtuell databas: Transition from School to Employment
<http://www.european-agency.org/>

European Agency's nationella arbetspartners och sakkunniga på området övergång från skola till arbetsliv
(WP: Working Partner - Arbetspartner)

Belgien (NL)

Theo MARDULIER(WP)

theo.mardulier@ond.vlaanderen.be

Ludo VLAMINCKX

dbo@vlaanderen.be

Maria CREVE

dbo@vlaanderen.be

Belgien (FR)

Thérèse SIMON (WP)

therese.simon@skynet.be

Danielle CHOUKART

danielle.choukart@cfwb.be

Danmark

Poul Erik PAGAARD (WP)

poul.erik.pagaard@uvm.dk

Preben SIERSBAEK LARSEN

siersbaek@uvm.dk

Finland

Touko HILASVUORI (WP)

touko.hilasvuori@minedu.fi

Eija EL DAOUK

eija.eldaouk@edu.hel.fi

Markku JAHNUKAINEN

markku.jahnukainen@hamk.fi

Frankrike

Pierre Henri VINAY (WP)

cnefei-diradj@education.gouv.fr

Nel SAUMONT (WP)

brex@cnefei.fr

Patrice BLOUGORN

brex@cnefei.fr

Grekland

Venetta LAMPROPOULOU (WP)

spedu@pi-schools.gr

Stavroula POLYCHRONOPOULOU

polychronopoulou@geniki.gr

Eleni MATHIOTOPOULOU

eurydice@ypeth.gr

Island

Bryndis SIGURJÓNSDOTTÍR (WP)

brysi@ismennt.is

Eyglo EYJÓLFSDÓTTIR

eyglo.eyjolfsdottir@mrn.stjr.is

Italien

Paola TINAGLI (fungerar som WP)

paola.tinagli@istruzione.it

Lucia DE ANNA
Elisabetta BERNARDINI

Deanna@iusm.it
bettabernardini@libero.it

Luxembourg

Jeanne ZETTLINGER (WP)
Pia ENGLARO
Monique KRIER

srea@pt.lu
srea@pt.lu
srea@pt.lu

Nederländerna

Sip Jan PIJL (WP)
Peter DEN BOER
Harrie van den BRAND

s.j.pijl@ppsw.rug.nl
pdb@stoas.nl
vdbrand@tref.nl

Norge

Gry HAMMER NEANDER (WP)

Gry.Hammer.Neander@ls.no

Jorun Buli HOLMBERG
Gunvor BOLLINGMO

j.b.holmberg@isp.uio.no
gunvor.bollingmo@bfk.no

Portugal

Vitor MORGADO (WP)
João DE LIMA PINHEIRO

vitor.morgado@deb.min-edu.pt
np99ma@mail.telepac.pt

Spanien

Victoria ALONSO GUTIÉRREZ (WP)

victoria.alonso@educ.mec.es

Marisa HORTELANO ORTEGA

marisa.hortelano@educ.mec.es

Maria Dolores CEBOLLADA

loguar@teleline.es

Storbritannien

Felicity FLETCHER-CAMPBELL (WP) f.f-campbell@nfer.ac.uk
Lesley DEE ld205@hermes.cam.ac.uk

Sverige

Lena THORSSON (WP)
Håkan NORDIN
Leif THORSSON

lena.thorsson@sit.se
hdprod@telia.com
leif.thorsson@swipnet.se

Tyskland

Anette HAUSOTTER (WP)

Alexander BÖHM

Ernst SCHULTE

a.hausotter@t-online.de

alexboehm@odn.de

schulte@rwb-essen.de

Österrike

Irene MOSER (WP)

Claudia NIEDERMAIR

Judith PANNOS

irene.moser@aon.at

claudia.niedermair@magnet.at

judith.pannos@ssr-wien.gv.at